

Автор показує, яким чином місто впливає на характер і долі людей, як змінює їхній світогляд і світосприйняття.

Ключові слова: місто, урбанізація.

Анотація

Дубинина Виктория Александровна "Рецепция города в творчестве Бориса Тенеты". В статье анализируется тема города и проблемы, которые возникают в связи с активными процессами урбанизации. Их изображение в прозаических и поэтических произведениях писателя первой половины XX века. Автор показывает, каким образом город влияет на характер и судьбы людей, как меняет их мировоззрение и мировосприятие.

Ключевые слова: город, урбанизация.

Summary

Dubinina Victoriya Oleksandrivna "Reception of the city in works by Borys Teneta". The subject of the city and the problems which arise due to the active processes of urbanization are analyzed in the article. They are depicted in the prosaic and poetic works of the author in the 1-st half of the XX century. The author takes a look how the city influences the character and destiny of people, how it changes their world-outlook and world-perception.

Keywords: city, urbanization.

УДК 821.161.2–31

Веретюк Т.В.,
аспірант,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

РОМАН ІГОРЯ МУРАТОВА "У СОРОЧЦІ НАРОДЖЕНИЙ": СПРОБА АНАЛІЗУ

На сьогодні все більше дослідників літератури віддають перевагу аналізові творчої спадщини письменників Розстріляного Відродження, тоді як доробок яскравих постатей соціалістичного реалізму залишається малодослідженим. Сучасність вимагає переосмислення спадщини цих письменників та розгляду їх творчості в українському історико-літературному контексті. Цим зумовлена **актуальність** нашої спроби чи не вперше здійснити ґрунтовне дослідження генезисних витоків та діалектики становлення центрального героя роману Ігоря Муратова "У сорочці народжений".

Шістдесяті роки – час виникнення нових продуктивних тенденцій у літературному процесі, піднесення загального ідейно-художнього, інтелектуально-філософського рівня в мистецтві, час творчого оновлення, "третього цвітіння" старших майстрів пера, серед яких М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, В. Сосюра, Л. Первомайський, І. Муратов, А. Малишко, В. Мисик, приходу в літературу нових "майстрів пера". Перша половина 60-х років – це часи нетривалого послаблення режимного тиску, що дозволило творам української літератури зазвучати у міжнародному контексті: О. Довженко "Поема про море" (1959), М. Рильський "Троянди й виноград" та "Далекі небосхили" (1960), О. Гончар "Людина і зброя" (1962), М. Бажан "Політ крізь бурю" (1965) та інші [4, 21].

За життя Ігоря Муратова роман “У сорочці народжений” вперше надруковано у 1964 році у журналі “Прапор” № 8–11, у 1965 році вийшов окремою книжкою. І аж у 1983 році, коли письменника вже не було в живих, був перевиданий у складі чотирьохтомного видання творів цього письменника. Ґрунтовних спроб художнього аналізу практично не було, можливо, це зумовлено часом написання, адже у романі показана шляхи становлення “справжнього керівника” епохи Радянського Союзу.

Не випадково усі п'ять частин роману названі не словами, а датами: “1922–1923”, “1928–1931”, “1933–1936”, “1941–1943”, “1956”. Ці дати знайомі кожному, хто жив у Радянські часи або цікавився історією держави: перші роки Радянської влади, початок першої п'ятирічки, початок Великої Вітчизняної війни, відбиття гітлерівського нападу, перехід країни до нового періоду, що почався з XX-ого з'їзду Комуністичної партії. Дещо перефразовуючи слова Бориса Буркатова, можна сказати, що “про час, який добре нам відомий, він зумів розповісти самотньо, пристрасно... і – головне – зумів передати своє хвилювання читачам” [2, 186].

Чому ж роман називається “У сорочці народжений”? Лазар Санов, даючи відповідь на це запитання, говорить, що: ““сорочка”, а точніше душевна броня Федора – це правда його життя, його нетерпимість до брехні і безчестя, його гідність і гордість справжньої ... людини” [7, 179]. І з цим не можна не погодитися.

Г. Шкода зазначає, що “поставивши питання моралі, письменник уважно досліджує світ своїх героїв – Федора Коляди, найвищим щастям якого було відчуття власної участі в грандіозній перебудові світу, його дружини Варі, войовничої міщанки, егоїстки, що прагне лише матеріального комфорту будь-якою ціною, аж до компромісів із власною совістю” [9, 20].

Володимир Брюгген – у статті “На передньому краї” – говорить про те, що “це роман про чесність. Про чесність і власну гідність людини, яка не здатна жертвувати високими принципами за будь-яких, і найскрутніших умов, заради своєкорисних інтересів не здатна поступитися власною совістю” [1, 96].

Центральним персонажем твору є Федір Коляда. Стосовно цього героя Микола Ільницький у вступі до чотиритомного видання творів Ігоря Муратова зазначив, що Федір Коляда – не тільки стрижнева вісь сюжету, а що “він визначає і духовну атмосферу роману” [3, 16].

Дитинство Федора припало на час серйозних історичних перетворень в країні. Коли Федору виповнилося сім років, у країні відбулася Жовтнева революція, події якої породили процеси створення нового державного ладу, що, як правило, супроводжується кризою. Криза, яка завжди народжує настрої страху, суму, жаху, розгубленості перед невідомим. Це серйозне випробування навіть для дорослої людини, а тим більше для дитини. Вперше читач зустрічає Федора дванадцятирічним і з опису оточуючого світу легко можна зрозуміти, що криза переломного часу ще не минулася, вона захопила, окрім світу свідомості, площини побуту та економіки. Це час, коли проблема харчування для дитини стає однією з першопланових: “Він затримався біля вухатого бідона, з якого чергова з батьківського комітету, щойно роздавала учням пайкове повидло. Затримався, щоб

вимазати скоринкою білі стінки бідона. Таким чином він діставав майже цілу додаткову порцію... Удома на нього чекала незмінна, схожа на клейстер борошняна затірка, і Федькові дуже кортіло добути на закуску такого буржуйського харчу" [5, 6].

Однією з першопланових, а не першочерговою, оскільки не лише Федько, а і його однокласники віддали свої порції пайкового повидла, що, як бачимо, було неабиякими ласощами для дітей, за дрозда. Дрізд для Федька був, передусім, пов'язаний зі спогадами про матір: "Щось тривожне, терпке ворухнулося у потеплілому Федьковому серці. І спалахнуло перед очима, овіяло майже відчутним вітром спогадів: задушливий віл запаху зопрілого листя та весняної вологості ліс... зарость лощини... самотні берези... осики... І на грузькій, усипаній торішнім падолистом стежині – мати Федькова. Згорбилася під в'язкою хмизу, сухо покахикує, не зводить з Федька турботливих очей: "Не відставай від матусі, синку... Не забігай, синку, наперед, а то вовк тебе схопить..." І птахи. Безліч птахів: шалено свистять, задумливо стогнуть, зухвало гомонять під самим Федьковим вухом – невидимі у плетиві щойно зазеленілих гілок..." [5, 7].

У цей кризовий час відбувається формування світоглядних рецептивів Федора: встановлення чітких моральних критеріїв, правильність яких відчувалась ним надзвичайно гостро.

Постійним супутником героїв твору є Час. Оточуючі часто так чи інакше списують свої негаразди на час. Коли Федькова однокласниця Клава, за прикладом батьків, робить не саме "...а яка дієта в наш час?" [5, 14] – це не викликає в нього подиву, проте коли це робить найрідніша йому людина – тітка Надія Василівна: "А що я маю робити, коли фабрика стоїть? Такий тепер час" [5, 15] – раптове і несподіване запитання: який? – вимагає чіткої відповіді. Таку відповідь, зрозумілу для хлопця, формулює Надія Василівна: "У пересельний час живемо, – говорить вона, поправляючи комір штопаної-перештопаної Федькової сорочки, – от коли б ми, наприклад, з підвалу та на нову квартиру переїздили... Начебто й квартира уже є, але стіни не білені, підлога не метена, і барахло – одне на одному, навалом: не кожну річ відшукаєш, поки розберешся з хазяйством... Отакий у нас, Федечку, тепер час" [5, 15].

Хлопець усвідомлює, що цей час для нього прихильний, це час великих зрушень, а всі негаразди – річ тимчасова, впоратися з якими йому й належить. Це час, який не ставить перепон для справжнього життя, а навпаки, створює для цього умови, переводячи людей, подібних Федорові та його тітці, на якісно новий рівень. Про це ж думала і Надія Василівна перед тим, як дати відповідь хлопцю на його запитання: "От пере Надія Василівна все тим же, кому й до революції прали такі, як вона. А час не той. І клієнти її майже всі зуться "колишніми": колишній купець, колишній статський радник, колишній присяжний повірений... А вони з Федьком – хто? А вони не колишні, вони справжні-найсправжніші. От яка зміна. Поки що, звісно, у підвалі живуть, цілісінький день світла сонця не бачать, а час усе одно – їхній: її, та Федьків, та всіх, за кого її наречений на громадянській війні головою наложив..." [5, 15].

Сам час, за умови його сприйняття як свого, передбачає “покровительство своїм” людям, при його визнанні цими людьми. Федір, виконуючи цю умову, отримує таку підтримку та покровительство часу, які посилюються фактом “народження у сорочці” та сирітством як знаком обраності долею. Це були перші штрихи до портрету часу, що створювався в уяві Федора протягом життя, отримані вони були від тітки, яка виділила їх на основі свого життєвого шляху. Це є очевидна авторська позиція, тому коли в тексті роману зустрічаємо слова, сказані ніби самим Часом, зверненні до Варі, ми не можемо чітко визначити чи вони звучать голосом автора, чи Федора, оскільки в своїй тотожності вони (голоси) часто зливаються воєдино: “Розсунувши стіни мансарди він, той Час, міг би показати Варі напружені обличчя людей, що вперше слухають музику в переповненому оперному залі... і на яких їхнього Часу радісно й приголомшливо упали не відомі їм перш Чайковського і Верді”.

“Не бійтеся, – шепотів їм дружнього той великий і добрий Час, – не соромтеся, коли ще не зрозуміло. Я постараюсь – і зрозумієте. Адже все на світі, браточки, віднині існує для Вас!” [5, 27].

Як сильна людина Надія Василівна розуміє, що те, щоб час став саме “їхнім”, треба було багато чим пожертвувати. Така жертва була нею принесена – під час громадянської війни загинув її коханий. Цю подію Надія Василівна переживає ніби двовимірно: як жива людина, здатна кохати, вона страждає через втрату нареченого, а як сильна людина, змушує себе змиритися з цим фактом, віднаходячи в ньому радість жертвовності в ім'я Радянської влади. Прийняти цю самотність, не робити з нею нічого, не намагатися знайти заміну нареченому-герою. У цьому, як і в багатьох інших моментах у романі вбачаємо певний партійний пафос. На жаль, він досить характерна та природна річ для цього періоду. Це простежується, зокрема, в ставленні автора до часу життя його героїв, а через площину тексту – і в ставленні до часу свого життя, адже Ігор Муратов на два роки молодший за свого персонажа Федора Коляду, тобто автор описує людей свого покоління, обираючи Федора за взірць, тобто кращого представника цього покоління.

Надія Василівна з подвоєною вимогливістю ставиться до себе, намагаючись максимально об'єктивно оцінювати свої вчинки та вчинки оточуючих. Часом така об'єктивність вражає своєю нетерпимістю до вад інших, зокрема, рідних людей, проте відстороненість від інших, оскільки загальність історичного життя вимагає холодної тверезої оцінки всього суцього, тому логічною постає в тексті розмова Надії Василівни з братом: “– Не тільки розумникам, Надю, хочеться жити на світі. Дурні, вони теж свої права виставляють. У нас же тепер “рівність” та “братерство”. На усіх тинах написано. – Для дурнів і для розумних рівності до кінця світу не жди, – відрубала вона, з огидою поглядаючи скося на його розпухлу від горілки червону пику” [5, 36].

Та окрім названих вище чинників, тут діють, за визначенням Надії Василівни, “всчасові” фактори: нетерпимість до пияцтва, образа за Федька, який при живому батькові росте як сирота. Вона переживає за брата, у якого через випивку закрита одна з найсуттєвіших радостей життя, найчастіше очевидну навіть для тих, хто живе несправжнім життям, можливість не лише відчутти свою присутність, а й

побачити її безкінечність, продовження в синові. Надія Василівна також розуміє і те, що допомогти братові вона не в змозі, звідси намагання захистити племінника від долі батька-п'янички (звідси надсурове ставлення Надії Василівни до вживання Федора алкоголю в будь-якій маленькій дозі) та від долі чоловіка легковажної дружини (такої, що здатна на зраду). Ці прагнення зробити із Федора людину і підвищена вимогливість до себе, не полишали Надію Василівну до самої смерті: "Що я таке зробила за своє життя? – питає себе раптом Надія Василівна. – Малувато, мабуть, коли боюся померти"... Не була Надія Василівна на громадянській війні. Жениха на ній втратила, це правда. А сама із зброєю в руках проти ворогів не билася. І чужих дітей не навчала. І рідних не виховувала. Самого тільки Федька... Відколи Федькова доля стала її власною долею, і на хвилинку не покидало її неспокою. Спочатку хвилювалася, чи пощастить замінити йому матір. Трохи згодом сушила собі голову – чи прогодує його у голодні роки. Потім – чи зуміє з цього чубатого шибеника виховати справжню людину, тобто таку, що заробляла б на хліб чесним трудом, а не різними витребеньками. А коли Федько вже закінчив робітфак і працював на будові, то нова турбота прийшла: щоб не зв'язав свого життя з легковажною жінкою" [5, 243].

Надія Василівна досить суворо оцінює надбання свого життя, яке їй хочеться продовжити, але не заради себе самої, а знову ж таки Федорового блага тієї влади, якій вона стовідсотково довіряла, оскільки вона зробила час життя Надії Василівни її часом: "... їй ... хочеться скинути оті десять рочків. Вона б ще зробила щось, принесла б якусь користь. І внучку свою, Лізочку, так допомогла б виховати, щоб і вона не впустила червоного прапора з рук, якщо нашій владі прийдеться тяжко" [5, 245].

Отже, саме Надія Василівна, як людина розумна, тактовна та роботяща, стала для Федора основним прикладом у житті й саме їй він завдячував своїми життєвими принципами.

Варя цілком впевнена, що "кохання – це ж найголовніше в родинному щасті". Вона переконана, що міць їх родини гарантується передусім коханням. Але саме кохання навряд чи може створити всю повноту людського щастя? Адже людина мусить громадянином, активним членом свого суспільства. За словами Миколи Равлюка саме це сполучення громадського і особистого спроможне дати справжнє щастя [6, 146].

Гостре відчуття часу стає для Федора логічним, потрібним і невіддільним, і сприйняття змін в житті проходить для нього через констатування ознак певного часового проміжку та відшукування свого місця в нім: "Федір з тіткою згоден: треба йому було йти до якогось будівельного або хімічного технікуму – індустріалізація країни ставала ознакою часу. Але йому все-таки хотілося стати шкільним учителем" [5, 90]. Ігор Муратов таким чином звертається до спадщини Григорія Сковороди: "Натура – се єдиний і справжній учитель. Не перешкоджай їй, а тільки розчищай доріжку. Не научай яблуню, як їй родити яблучка: вже сама природа її сьому навчила. Зроби тільки для неї огорожу од свиней, одріж колючки, познімай гусинь.

Учитель – се є служитель природи. Учити і вчитися потрібно того, до чого прихильна людина: се дає сердечний спокій...” [8, 305].

Тому послухавшись своєї природи, Федір стає учителем – зробивши сам правильний вибір професії, він зможе допомогти своїм учням здійснити правильний вибір. Це – подвійна відповідальність за своє життя та за інших, яка вимагає, загостреної чутливості до свого часу. Одного разу, ставши на цей шлях, Федір не зраджує йому. Він не охоче йде на посаду директора школи, оскільки, будучи чесним із самим собою, прагне триматися свого покликання – вчити дітей, а не керувати: “Для того, щоб керувати, теж треба мати покликання. А мені, наприклад, хочеться навчати дітей. Я вугілля вантажив, коли був безробітний, – мріяв про це. Зварював перекриття на цехах – і мріяв про це. На кордоні стояв – і мріяв про це. Та дайте ж мені попрацювати там, де мені хочеться!” [5, 211].

Федір не прагне пристосовуватися в житті, розуміє, що це – дрібні клопоти, здатні зруйнувати гідність, відсунути на десятий план моральність. Часто за це він підлягає осуду, зокрема дружини Варі, яка, кохаючи його, переважно не виказувала свого обурення вголос: “А Федір не матиме щастя через те, що для таких норовистих, як він, за нашого часу немає дороги. Та й за всіх часів вони собі скніли й гинули” [5, 277].

Поведінка людей під час екстремальної ситуації часто відрізняється від звичайної, щоденної. В одних стають виразнішими негативні риси, виявляється, що вони здатні на підлість, інші ж, навпаки, проявляють свою здатність до героїського вчинку, до виключного милосердя. Автор вустами Івана Івановича подає своєрідну класифікацію: “... під лихоліття люди поділяються на чотири основні категорії: на власне жертви; на тих, хто прагне стати в помочі тим жертвам; на крикунів і фанатиків, що виправдовують будь-яке лихо високими мотивами; і... на байдужих” [5, 251]. Певно, що Федора можна віднести до другої категорії, оскільки це властива для нього позиція, його прагнення справедливості, почуття гідності, відчуття історичності власного буття, гуманізм та патріотизм довоєнного часу лише набрали нових сенсів та сил.

З початком війни Федір обороняв своє дітище – Харківський тракторний завод. У цьому факті поєдналися декілька рівнів любові та відповідальності – захист своєї країни, свого міста, свого заводу і відвоювання в загарбників свого часу.

У тексті відсутній момент (сцена) остаточного повернення Федора з війни. Автор подає її як уривки спогадів десятирічної давнини, де домінуючим є опис життя, щастя, миті зустрічі та акцент на тому, що це щастя тривало саме мить, яка суттєво контрастує з тим очікуваним мирним, проте якимось безрадіним сімейним життям: “Яке це було щастя – та мить... Щось безбарвне, непроникливе перевисло між тим далеким чуттям і сьогоднішнім днем, і Федір безсилий розглядіти крізь цю пелену оті Варині очі, що світилися так щиро тоді, оту її посмішку, яку вже забув” [5, 317–318].

Колись у молодості Федір боровся за Варине кохання, потім воював за мир в країні окрім усього іншого й для того, щоб їх кохання могло жити в гідних умовах, але, пройшовши всі випробування, в сорок шість років, коли вже час підбивати

певний підсумок у житті, він із гіркотою констатує, що кохання більше немає. І тут він уперше усвідомив, що Варя своїм прагненням прилаштуватися, підлаштуватися, догодити керівництву проживає несправжнє життя, навіть більше: вона бачила, що Федір прагне жити справжнім життям, боялася втратити його і грала роль, ніби розуміє і підтримує його в усьому. “Так, так, – переконувала себе Варя, – хай лізе на рожен, і поруч з ним я буду його одноступцем. А всю вагу відповідальності за родину візьму на себе. І не треба, щоб він про це знав. Удвох нам ризикувати не можна. У важкий момент йому самому здасться плече, на яке можна зіпертися. І цим плечем буду я” [5, 220].

Направду ж, Варя з матір'ю, Раїсою Іонівною, і доньку Лізочку виховали з таким же прагненням прилаштуватися. Федір бачить, що його рідні не розуміють його, кохання зникло, і апофеозом стає те, Варя запросила на річницю їх з Федором спільного життя Гусака для того, щоб знову ж таки догодити керівництву. І ці люди, які в житті усе робили задля своєї вигоди, а через почуття відповідальності за свій час, як звик чинити Федір, всі свої негаразди почали списувати на вади часу. Федір не витримує і висловлює своє обурення, керуючись своїми поглядами, які досі були мовчазними керівниками всіх його вчинків, він не виголошує їх, прямолінійно ставлячи себе за приклад, але всі слухачі його викривальної промови стосовно Гусака мимоволі зіставляли сказане з Федоровим життям, і більшість присутніх вважали його слова глупством та безтактністю: “– От що Гусак, – увірвав його Федір, – я вже все зрозумів. У будь-який час, за будь-якої влади вам аби прилаштуватися. Вигідно вам буде – станете коло бога апостолом. Іншого від вас зажадають – дасте згоду добровільно підсмажити на сковороді грішні душі. Отож судити вам про наш час – не дано... Ви... у нашому часі вишукували все, що було в нім найгіршого. І пристосовувались до цього найгіршого. Скажімо відверто, залюбки пристосовувались...” [5, 344]. У Гусакових спробах вийти з неприємного положення теж бачимо різницю ставлення до часу свого життя в нього та Федора, він висловлює пасивну позицію людини інертної в справах гідності та обов'язку: “... ми вже не з цієї епохи” [5, 345]. Палій, що був присутній при цій сцені, виявився здатним оцінити Федорове ставлення до часу як до свого, тому слушно зауважив: “– Помиляєтесь, – втрутився Палій, – Федір Антонович з цієї епохи. Він завжди на командному посту. Незалежно від того, чи воює, чи вчителює, чи він робітник, чи міністр” [5, 345], оскільки “бути на командному посту” – перш за все, значить брати відповідальність за вади свого часу на себе та прагнути виправити їх, а якщо виникне потреба – боронити честь свого часу від нападок з боку тих людей, які звикли лише брати, не даючи взамін нічого ані людям, ані країні, ані епосі.

Найяскравішою рисою характеру Федора, про яку двічі, незалежно один від одного, говорять майже одними й тими самими словами цілковито різні люди (на початку роману – Варвара, а наприкінці роману – Леокадія Павлівна): Федір належить до тих, хто більше дає, ніж бере. За словами Б. Буркатова, саме ця риса визначає усю його поведінку, всі вчинки [2, 188].

Підсумовуючи усе вище сказане про Федора можна зауважити, що для нього щастя не в тому, що він залишився живим у той час, як інші загинули, а в тому, що він, незважаючи на всі поразки і невдачі, будує своє життя, відчуває себе учасником у житті своєї батьківщини.

Цікавим є образ Миколи Макаровича, Вариного батька. Цій людині життя підготувало багато випробувань. Змолоду він прагнув відчувати час свого життя як свій, не перекладати відповідальність за спосіб свого життя на вади часу, а впевнено їх долати: "... син безграмотного шевця з Холодної гори, ціною жахливих зусиль став музикантом" [5, 27]. Саме тому він опирається дружині, яка вмовляє його піти грати в їдальню (кабак) до Паточкіна, адже це буде прилаштування, яке не має нічого спільного зі справжнім мистецтвом: "... і якщо я... коли-небудь найматимусь до корчми, то щоб мити посуд, підлоги, будь-що робити, тільки не грати на скрипці! І зятяме це собі! Для мене така профанація все одно, що куля в лоб" [5, 24]. Це позиція людини, для якої справжнє життя пов'язане з високим мистецтвом, проте навіть його зломив натиск дружини, заради неї він виявився здатним на компроміс, але навіть в такому стані він намагався чинити опір вульгарщині, щоб не перетворитися на прилаштування остаточно, і це однаково зрозуміло і Клаві, і Раїсі Іонівні, що примусила Миколу Макаровича грати в їдальні (кабаку): "Татко узяв свою скрипку і цілий вечір гріє клієнтам. Ми з Варєю ходили слухати. Один моряк татові замовив пісню "Яблучко", а той – нізащо. Як заграв полонез Огінського, так той плакав... "Його правда... Яка це для нього ганьба! – мало не вихопилось у голос у Раїси Іонівні"" [5, 39]. Така серйозна поступка перед жінкою була викликана загрозою того, що вона покине його. Та це не врятувало його ситуацію, Раїса Іонівна все одно втекла з Георгієм до Сухумі. Хоча вона завжди тікала геть з дому, коли її чоловік грав на скрипці "щось східне" [5, 284].

Та з Миколою Макаровичем лишились доньки – Варя та Клава. Варя, яка була надзвичайно схожа на матір, мала над ним таку саму згубну владу, вона була здатна примусити його зробити те, що вступало в протиріччя із його бажаннями, прагненнями, совістю, почуттям відповідальності за великий музичний талант, який він мав. Це сталося, варто було Варі натякнути на свої труднощі зі вступом до інституту через те, що вона дочка службовця. І саме це положення службовця, яке було досягнуте Миколою Макаровичем завдяки серйозним зусиллям та таланту, було знехтуване ним, скрипка була проміняна на бідони з молоком, вантажачи які він надав можливість Варі писатися в анкеті дочкою робітника. Як людина Микола Макарович розумів безглуздість такої жертви, але нічого не міг зробити із собою: Раїса хоч і покинула його, проте показала йому шлях до компромісів, і Варя, схожа на матір, знов вказала йому на той шлях. Попри те, що всі компроміси, на які погоджувався Микола Макарович, були не для свого комфорту, а задля прилаштування тих людей, яких він любив, які запевнили його в тому, що прилаштування – єдина можлива для них форма існування. Він бачив, що ці жертви стали причиною його жахливого безповоротного становища, в якому його покинули ті, заради кого ті жертви були. Але любов до них не дозволяла Миколі Макаровичу

винуватити їх прямо, тому він з радістю, як це колись зробила і Варя, захопився за можливість скинути свої образи на час: “– Пізно. – І додав: – Чи можна від нашого часу сподіватися справедливості?” [5, 126].

Це, в свою чергу, був неприродний шлях існування для Миколи Макаровича, тому, аби заглушити біль від цієї пекучої роздвоєності, він запиячив. З цього стану його вивела спроба порятувати іншу людину – єврейського хлопчика Алика від фашистських окупантів. Він з Леокадією Павлівною (своєю другою дружиною) взяли на себе чужу біду – приховали єврейство чужої дитини, якій грозила страта, і не вагаючись, віддав за нього своє життя, коли все було викрито – сам став до колони смертників: “– Підвівся Коля з землі, – вела далі страшну свою сповідь Леокадія Павлівна, – його перед цим німець кулаком на асфальт повалив, і сам, не чекаючи примусу, – до колони. Посунув плечем якогось дідуса та й пішов” [5, 314]. Порятунком єврейського хлопця повернув Миколі Макаровичу відчуття свободи, в окупованому місті перед стратою співаючи пісню-нісенітницю. Леокадія Павлівна дивувалась тому, що це не було щось революційне, а саме пісня-нісенітниця: “Навкруг і стогін, і плач, а він співав на весь голос. Але якщо не бреше двірничка, то не щось там революційне, а якусь дурницю співав: “Німець, перець, ковбаса, купив шапу без хвоста...” Не знаю, звідки він узяв оту пісню...” [5, 314–315].

Отже, образ Миколи Макаровича є повноцінним характером, що був вихоплений з життя і зримо описаний Ігорем Муратовим.

Життя кожного з героїв пов'язане з містом. Це місто Харків. Тут згадуються такі його старі райони і вулиці: Гімназійна, Петинка, робітничий район, що прилягав до колишнього паровозобудівельного заводу, Старомосковська, Балашівка, Благбаз, Басейна, Журавлівка, Катеринославська, площа Тевелєва, Сумська, Чернишевського, Пушкінська, Петровський провулок тощо.

Уперше ми зустрічаємо місто як взірець того, що зміни відбуваються не лише у країні, у житті та свідомості людей, а й рідному місті, де ти народився і виріс. “Розкопане упродовж і уперек місто вивергало хмари рудої куряви. Неостигаючі казани, в яких цілий рік варився асфальт, додавали до неї ядучого смоляного чаду, і від куряви, від чаду на розпеченій серпневим сонцем вулиці дихати ставало ще важче. Ішов великий ремонт.

Усе мінилося на очах від назв провулків і вулиць до їхнього зовнішнього вигляду. Колишня Старомосковська, де стояв Федьків дім, звалася тепер чомусь вулицею імені Панцерника “Потемкина”. Навіть найзапекліший фантазер не міг би уявити собі цей грізний корабель у мілкій річечці, що перетинала Старомосковську. Зараз отут, заважаючи одне одному, електрики тягли підземний кабель, водопровідники ремонтували водогін, а колійці міняли вузькі коночні рейки на стійкіші й ширші – під трамвай” [5, 41].

Георгій Долідзе, сидячи біля помираючого брата непмана Арчіла, використовує описи двох міст (Харкова і Сухумі) для свого остаточного переконання покинути Харків: “Назавжди поїдуть з цього закуреного, сірого міста (Харкова. –

Т.В.), обставленого частоколом заводських димарів, до міста його безхмарного дитинства (Сухумі. – Т.В.), де шумить море і на світанку не будять гудки...” [5, 55].

Кожного ранку Надія Василівна пішки добиралася до своєї фабрики і рідне місто кожного ранку зустрічало її без змін: “Усе навкруг було таке знайоме, що зміни не впадали в очі. А їх немало було, отих змін: і розбудований за останні роки паровий млин понад річкою, і обкладені дерном береги Харкова, який став від цього схожою на путящу річку, і трамвай, що гримотів сусідньою вулицею замість уже забутої конки...” [5, 97].

Саме будівництво Харківського тракторного заводу допомогло Федору витримати розлуку з Варєю і надало йому сил зустрітися з нею: “Тут, на будівництві, йому було легше думати про Варю. Тепер їх роз'єднував засніжений степ. Оманлива його безкрайність хоч на якийсь час заспокоювала Федора. Перед тим, як попав на Тракторобуд, йому щодня доводилося стримувати себе, щоб, заховавши самолюбство у кишеню, не побігти під вікна її гуртожитку. Дивно, що мало не поряд з містом, за якихось вісімнадцять кілометрів від нього, стелеться оцей поораний вітрами простір. Мабуть, тут і справді колись вільно гуляли сохаті: недарма ж і степ зветься Лосівським, малесенька станція по дорозі на Чугуїв так само має назву Лосєво.

Червоні цегляні коробки майбутніх типових будинків самотнього стирчать над чубатими сувоями. По той бік ново прокладеного шосе загубилися в кучугурах каркаси майбутніх цехів – механічно-складального, термічного, ливарного... І тільки теплоцентральної та ковальської, на будівництві якого працює оце Федір, підноситься над кістяками не оброслих ще бетоном каркасів” [5, 121].

Найсильніше вражає читача реакція Федора на власне місто після повернення з лав Радянської армії, адже за час його перебування столиця переїхала до Києва: “З багатьох будинків зникли вивіски урядових установ, на вулицях поменшало машин, біля будинку ВУЦВІКу замість юрби автомобілів самотньо гурчав грузовик, і тут же купчилися якісь незграбні ящики. Федір не знав, що це привезено обладнання для майстерень Палацу піонерів, який тут відкривався. Це видовище – заляпані грязюкою ящики і стружки на брудному асфальті – здалося йому чимсь провінціальним, убогим. Одне слово, сумуючи за Харковом, він чекав від зустрічі з ним свята, а його зустріли будні” [5, 200].

Місто стає живою істотою, реагуючи на розмову Федора та Аркадія, які блукаючи по місту відзначають його зміни і “містові стало соромно за те, що воно так холодно зустріло свого старожила, і воно подобришало і перестало прикидатись чужими. Хіба могли забути Федора хоча б трамвайні підніжки? Чи ж не він на них мандрував зайцем, коли був школярем? А потім висів на них, поспішаючи на будівництво. А ще пізніше на них же стояв і видивлявся Варю, що чекала на нього...” [5, 202].

Образ міста стає тією допоміжною ланкою, що сприяє розкриттю тих емоцій, які неможливо побачити у тій чи іншій ситуації.

Говорячи в цілому про цей роман можна зробити висновок, що “цим романом письменник пристрасно воює з байдужістю, душевною аморфністю, громадською індиферентністю” [1, 97], а крім цього у романі йдеться про “особистий приклад для молоді, позбавлений всякого дидактизму,.. і про сполучення крилатої мрії з нібито безкрилим щоденним існуванням, героїки й буденного...” [1, 97].

Отже, ця стаття присвячена проблемі дослідження генезисних витоків та діалектиці становлення центрального героя роману “У сорочці народжений” Федора Коляди та тих персонажів, які вплинули на розвиток цього непересічного характеру. Та у цьому романі є й інші герої, ґрунтовний аналіз розвитку яких може бути темою для наступних досліджень.

Література

1. Брюгген В. На передньому краї / В. Брюгген // Прапор. – 1972. – № 7. – С. 91–101.
2. Буркатов Б. Без компромиссов / Б. Буркатов // Радуга. – 1966. – № 9. – С. 185–188.
3. Ільницький М. Художній літопис часу / М. Ільницький // Муратов І. Твори : у 4-х томах. – К., 1982. – С. 5–18.
4. Історія української літератури ХХ століття, друга половина ХХ ст. : у 2-х кн. : підручник / за ред. В. Г. Дончика. – К., 1998. – Кн. 2. – 456 с.
5. Муратов І. Твори : у 4-х т. / упоряд. Н. Білецька-Муратова ; приміт. К. Балабухи. – К., 1983. – Т. 3. – С. 6–357.
6. Равлюк М. Моральний злочин і покара / М. Равлюк // Дніпро. – 1966. – № 12. – С. 148–149.
7. Санов Л. Дух революції і моралізаторські прописи / Л. Санов // Вітчизна. – 1965. – № 6. – С. 174–180.
8. Сковорода Г. Благодарный Еродій // Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. Сковорода. – К., 1983. – С. 305.
9. Шкода Г. Ігор Муратов (начерк літературного портрету) / Г. Шкода // Радянське літературознавство. – 1972. – № 8. – С. 13–20.

Анотація

Ця стаття присвячена проблемі дослідження генезисних витоків та діалектиці становлення центрального героя роману Ігоря Муратова “У сорочці народжений” Федора Коляди та тих персонажів, які вплинули на розвиток його непересічного характеру. Відзначається високий рівень майстерності письменника, що виражається у яскравих, індивідуальних образах. Також розглядається короткий огляд тогочасного українського літературного процесу. Ґрунтовно проаналізовано не тільки персонажів, але й назву роману та назви усіх п'яти розділів.

Ключові слова: час, місто, портрет, площина тексту, екстремальна ситуація, війна, натура.

Аннотация

Эта статья посвящается проблеме исследования генезисных истоков и диалектике становления центрального героя романа Игоря Муратова “В сорочке рожденный” Федора Коляды и тех персонажей, которые повлияли на развитие его незаурядного характера. Отмечается высокий уровень мастерства писателя, что выражается в ярких, индивидуальных образах. Также подается короткий обзор украинского литературного процесса того времени. Тщательно проанализировано не только персонажи, а и название романа и названия всех пяти частей.

Ключевые слова: время, город, портрет, пространство текста, экстремальная ситуация, война, натура.

Summary

The article deals with the research of the genesis sources and development dialectics of Fedir Kolyada – the main hero of the novel “Born with a silver spoon in his mouth” (“U sorotchtzi narodzheny”) by Ihor Muratov – and other heroes, who influenced the progress of his outstanding character. The high level writer’s skill, embodied in bright, individual images, is marked off. The paper presents a brief review of the literary process of that period. It gives a deep analysis of not only the characters, but also the titles of the novel and its five chapters.

Keywords: time, city, portrait, text level, extreme situation, war, nature.

УДК 221.161.2–1 (082.2)

Несвіт С.В.,
науковий співробітник,
Донецький національний університет

РЕЦЕПЦІЯ МІСТА У ПОВІСТІ В. СТУСА “ПОДОРОЖ ДО ЩАСТІВСЬКА”

Прозова спадщина Василя Стуса залишається на сьогодні матеріалом, який був опрацьований дослідниками чи не найменшою мірою. Велику роль у цьому зіграло, звичайно, визнання митця українською і світовою спільнотою як передовсім поета. Йшлося насамперед про творчу особистість, поета світового рівня, що у зв'язку з урахуванням трагічної долі теж однозначно відбилося на рецепції його творчості читачами і літературними критиками. Серед втрачено-врятованого творчого спадку В. Стуса найбільшу естетично-інформативну функцію відіграла поезія, яка вкупі з епістолярієм і щоденниковими записами “З таборового зошита” дала можливість для перших, і досить успішних, спроб інтерпретації творчості поета, меншою мірою цьому сприяла також літературна критика (найбільш знакові і резонансні праці про творчість П. Тичини “Феномен доби, або Сходження на Голгофу слави” і В. Свідзінського “Зникне розцвітання”). Фактично, про прозовий доробок В. Стуса мови не було саме через наявність стійкого усвідомлення його поетичної геніальності. Хоча цю грань творчої особистості, а саме – вміння передати глибину внутрішнього світу-драми головного героя словами “прози”, переконливо відчули дослідники його прозової спадщини. Очевидно, найголовніша роль тут належить М. Гончаруку, упоряднику та автору приміток до 4 тому (який, власне, і містить серед іншого прозову спадщину поета) видання творів В. Стуса. Саме він відзначив важливу роль прозового спадку митця для герменевтичного проникнення у його творчу лабораторію становлення духу, самопізнання і самовдосконалення. Проза В. Стуса дає можливість досягнути його поетичний світ, здавалося б, в іншому, приземлено-буденному ракурсі, але насправді вона покликана відкрити нові грані, приховані “палімпсестною” загадковістю віршів.

Метою даного дослідження є спроба аналізу повісті В. Стуса “Подорож до Щастівська” з точки зору відбиття у творі проблем самоідентифікації особистості в умовах автентично чужорідного середовища, екзистенційних пошуків ліричного героя, експерименту існування в “позапросторі”. Саме це є, на нашу думку,